

ABDÜLAZİZ ÂSİM EFENDİ VE *TERCÜMÂN-I HAKİKAT* GAZETESİNDEKİ FARŞÇA SÂL-İ CEDİD KASİDESİ

Bu makale, 20-22 Ekim 2021 tarihleri arasında çevrimiçi olarak Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Ortadoğu ve Avrasya Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen Ulusal Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumunda "Abdülaziz Âsim Efendi ve Farşça Sâl-i Cedid Kasidesi" başlığı ile sunulmuş bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş hâlidir. Yayının daha önce basılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

Öz: Abdülaziz Âsim Efendi, 1218/1803 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. 1827 yılında Bağdat Mevlevihâne Câmii imam-hatiplik görevine atanmış, görevi devam ederken 1845 yılında aynı câminin medresesinin müderrisliğine tayin edilmiştir. Bunun yanı sıra Bağdat Hükümet Dairesi'nde çeşitli lisanlarda tercümanlık yapmıştır. 74 yaşında iken oğlu Ali Haydar Efendi ile İstanbul'a gelmiştir. Abdülaziz Âsim Efendi, 1305/1887'de İstanbul'da vefat etmiş ve Fatih Türbesi Haziresi'ne defnedilmiştir. 19. yüzyılda birçok şair dönemin gazetelerinde şiirlerini yayımlamışlardır. Muallim Naci, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat köşesinin yönetimini devraldıktan sonra birçok şair adayının şiirlerini *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde yayımlamaya başlamıştır. Sâl-i cedid yeni yılın tebriki için yazılan ve aynı zamanda devrin padişahının övgüsünü içeren tarih düşürmedir. Devlet adamları ve tarikat şeyhleri, hem yeni yılın gelişini tebrik etmek hem de padişah ve devlet erkânını övmek için bu şiirleri kaleme almışlardır. 19. asırda *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde çok sayıda sâl-i cedid şiiri yayımlanmıştır. Abdülaziz Âsim Efendi de Muallim Naci'nin bu gazeteye gelmesiyle birlikte yeni yıl tebriki için sâl-i cedid şiirlerini bu gazetede yayımlamış, gazetede sâl-i cedid yazan ilk divan sahibi şair olmuştur. Abdülaziz Âsim Efendi, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1325 numaralı sayısında ikisi Türkçe, ikisi Arapça ve biri de Farşça olmak üzere beş sâl-i cedid kasidesi yayımlamıştır. Gazetenin bu sayısından sonra şairin herhangi bir yayın organında yayımlanan başka şiirlerine rastlanmamıştır. Çalışmada Abdülaziz Âsim Efendi'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1325 numaralı 15 Teşrinisânî 1882 sayısında Arapça ve Türkçe şiirleri ile yayımlanan, *Farşça Divânı*'nda yer almayan sâl-i cedid kasidesi incelenecek, şiirin Farşça metni ve tercümesi de verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, 19. Yüzyıl, Abdülaziz Âsim Efendi, Sâl-i Cedid Şiirleri, *Tercümân-ı Hakikat*.

Abdulaziz Asim Efendi and His Ode *Sal-i Cedid* in *Tercuman-i Hakikat*

Abstract: Abdulaziz Asim Efendi was born in Baghdad in 1218/1803. In 1827, he was appointed as the orator of the Baghdad Mevlevihane Mosque, and while he was still working there, in 1845 he was appointed as the muderris of the madrasah of the same mosque. In addition, he worked as a translator in various languages at the Baghdad government office. When he was 74 years old, he moved to Istanbul with his son Ali Haydar Efendi. Abdulaziz Asim Efendi died in Istanbul in 1305/1887 and was buried in the Fatih Tomb Graveyard. In the 19th century, many poets had their poems published in the newspapers of the period. After Muallim Naci took over the management of the literary column of *Tercuman-i Hakikat* Newspaper, he started to publish the poems of many poet candidates in *Tercuman-i Hakikat* Newspaper. *Sal-i cedid* is a chronogram for the congratulations of the New Year and also includes the praise of the sultan of the period. Statesmen and sect sheikhs wrote these poems both to congratulate the coming of the New Year and to praise the sultan and state officials. In the 19th century, many *sal-i cedid* poems were published in *Tercuman-i Hakikat* Newspaper. Abdulaziz Asim Efendi also published *sal-i cedid* poems in this newspaper for the New Year's congratulation with Muallim Naci's arrival of this newspaper and became the first divan owner poet to write *sal-i cedid* in the newspaper. Abdulaziz Asim Efendi published five *sal-i cedid* odes, two in Turkish, two in Arabic and one in Persian, in the number 1325 of the *Tercuman-i Hakikat* Newspaper. After this issue of the newspaper, no other poems of the poet published in any media were found. In our study, Abdulaziz Asim Efendi's *sal-i cedid* ode, which was published along with Arabic and Turkish poems in *Tercuman-i Hakikat* Newspaper numbered 1325 and 15 Teşrinisani 1882 issue, which is not included in the Persian Divan, will be examined, and the Persian text and translation of the poem will also be given.

Keywords: Divan Literature, 19th Century, Abdulaziz Asim Efendi, *Sal-i Cedid* Poems, *Tercuman-i Hakikat*.

TÜRKLÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
51. SAYI / VOLUME
2022-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazarlar Corresponding Authors

Öğr. Gör. Dr. Şerife YERDEMİR

Kırıkkale Üni.
Yabancı Diller Yüksek Okulu

serifyerdemir@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8896-2551

Gönderim Tarihi

Received

16.03.2022

Kabul Tarihi

Accepted

31.05.2022

Atf

Citation

Yerdemir, Şerife. "Abdülaziz Âsim Efendi ve *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesindeki Farşça Sâl-i Cedid Kasidesi." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 51, 2022, ss. 187-201.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Sâl kelimesi Farsça olup yıl anlamına gelir. “Sâle; senelik, yıllık, sâl-i hâl; bu sene, sâl-ıhurde; yaşlı, geçkin, bir pîr-i sâl-ıhurde, sâl-dîde; görmüş yaşlı” gibi terkipler Klâsik Türk Edebiyatında kullanılmaktadır (Şemseddin Sami 701). Cedîd ise Arapça olup “yeni, kullanılmamış, nev, mücedded, zuhûr ve hudûsundan çok geçmemiş, nev-zuhûr” gibi manalara gelmektedir (471).

Klâsik Türk Şiirinde sâl-i cedîd şiirleri yeni yılın tebriki maksadıyla kıt’a, kaside, murabba, muhammes gibi nazım şekilleri ile kaleme alınan ve tarih düşürmeyi de içeren bir türdür. Müslümanlar tarafından Hicri takvimin Muharrem ayının ilk günü yeni yıl sayılmaktadır. Sâl-i cedîd şiirleri, her yıl Miladi takvime göre değişiklik göstermekle birlikte, şairler yeni yılın gelmesini tarih düşürerek kutlamışlar, devrin padişahına ve devlet adamlarına methiyeler yazmışlardır. 19. yüzyılda bu amaçla kaleme alınan manzumeler, tarih düşürmek, yeni yılı tebrik etmek ve memduhu övmek gibi özellikler ile öne çıkmıştır. Ancak bu manzumeler, Klâsik Türk Şiirinde türler üzerinde yapılan çalışmalarda müstakil bir tür olarak zikredilmemiştir (Yerdemir, *Abdülazîz Âsum Efendi’nin Kaside Nazım Şekliyle Yazdığı Türkçe Sâl-i Cedîd Şiirleri* 1481).

Ahmet Topal, çalışmasında yılbaşı konulu tebrik manzumelerini Muharremiye/sâliye ve tebrikiye başlığı altında değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu tür şiirler, yılbaşını tebrik maksadıyla hükümdarlara sunulan şiirlerdir. Sarayda yapılan törenlerde padişahın kaside takdim eden şairlere ve devlet adamlarına verdiği hediyelerle, devlet adamlarının yanında çalışanlara dağıttığı ihسانlar da aynı isimle anılmıştır. Bu tür şiirler övücü ibareler yanında genellikle bir tarih de ihtiva ederler. Yeni yılın tebriğini, tarihini ihtiva eden ve Muharrem’de yazılan bu manzumeleri, bir büyük devlet adamının bir makama yükselişi veya bir yerden bir yere gidişi sebebiyle yazılan tebrik kasideleriyle de ilişkilendirmek mümkündür (96-97).

“Tebrik-i sâl, tebrik-i sâl-i cedîd” gibi başlıklarla kaleme alınan bu manzumeler, daha çok tarih düşürmek maksadıyla yazıldığı için kıt’a nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Ali Emirî, manzum ve mensur karışık olarak kaleme aldığı *Levâmi’ü’l-Hamûdiyye* adlı eserinde Sultan Abdülhamid için çok sayıda sâl-i cedîd manzumesi yazmıştır. Tebrik-i sâl-i cedîd başlıklı şiirler ilk olarak 16. yüzyılda Cevrî ile görülmeye başlamıştır. 17. yüzyılda Aynî, Sultan Selîm, Sultan Mahmud Han, Celâleddin Paşa, Hâlet Efendi, Bağdat valisi el-Hac Necîb Paşa, Hayrullah Efendi, Şeyhülislam Zeynülabidin ile devrin sultanları ve devlet adamları için kıt’a nazım şekliyle sâl-i cedîd şiirleri yazmıştır. 18. yüzyılda Şeyh Galib; Şeyhülislam

Es'ad, Nedîm, Refî-i Kâlâyî ve Nâşid gibi şairler III. Selim, Sultan Ahmed, Hâlet Efendi ve Sultan Abdülhamid için çoğunluğu kıt'a ve nadir olarak da kaside nazım şekliyle sâl-i cedîd manzumeleri yazmışlardır. 19. yüzyılda Fâzıl Sultan, Abdülaziz için ve Fatîn de Salih Efendi Hazine Ket-hüdası ve SâmiH Efendi için kıt'a nazım şekliyle sâl-i cedîd yazmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, Urfalı Hilmî, Sultan Abdülhamid için bu tür şiirler yazmıştır (Tuğluk 61-62).

Tercümân-ı Hakikat gazetesi, 1878 ile 1922 yılları arasında yayım hayatına devam eden Türk basın tarihinin en uzun ömürlü ve bir mektep vazifesi gören en önemli gazetelerinden biridir. Çünkü ilk gazete, resmî evrakların yayımlandığı bir devlet bülteni mahiyetindeyken Şinasi ile başlayan özel gazeteler, edebiyat ve fikir metinlerinin yayımlandığı bir içeriğe bürünmüştür. Ahmet Midhat'ın yayım hayatına kazandırdığı *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi ile halk gazeteciliğinin temelleri atılmış ve halkın ilgisini çeken konular; başta İstanbul olmak üzere yurttan, Avrupa'dan ve dünyanın çeşitli ülkelerinden haberler; siyasî, sosyal, felsefî, tıp ve teknolojik gelişmelerden oluşan yazılar halka sunulmuştur (Demirci 132-133).

Gazetede toplum tarafından rağbet görmeye başlayan tefrika ve çeşitli kısa haberlerden sonra bir edebiyat kısmına da ihtiyaç duyulmuştur. Muallim Naci'den önce, nadir de olsa, şiir ya da şiir tercümelerine yer verilmiştir. Yayımlanan ilk şiir, Mehmet Nazım'a ait bir şarkıdır. "Edebiyat Sütunu" başlığı ile yayımlanan ilk manzume ise, imzasızdır (141). Muallim Naci'nin 1883 yılında edebiyat kısmının başına geçmesiyle özellikle şiirde bir hareketlilik meydana gelmiştir (Tunç 22).

Tercümân-ı Hakikat, hayatın her alanından makaleler, haberler ve tercümelerle okuyuculara ulaşmaya çalışmış; dönemine göre daha sade, anlaşılır ve kolay bir dil tercih etmiştir. Dinî meseleler hususunda ya da Sultan II. Abdülhamid'e yazılan kaside ve övgü metinlerinde genelde dil ağırlaşmış ve normalde pek de tercih edilmeyen Arapça ya da Farsça uzun terkiplere yer verilmiştir (Yayman 93). Bu dönemde Farsçanın gazetede ağırlığı artarken; çok sayıda tefrika edilmiş Farsça tercümelerin ilan ve haberleri ile kaside, gazel formlarında yazılan Farsça şiirlerin sayısı artmıştır. Gönderilen şiirlerde kullanılan Farsça kelimelere, terkiplere mana, imla ve şekil bakımından çok sayıda değerlendirme yazıları da kaleme alınmıştır.

Başlangıçta okur sayısını artırmak ve farklı şiir zevklerine sahip okurları bir araya getirmek amacıyla *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde Farsça şiirler yayımlanmıştır. Özellikle Muallim Naci'nin "Mesûd-ı Harâbâtî" müstearı çerçevesinde eski şiirin hayal dünyasını yansıtan "mey, meyhane, pîr-i mugan, sâkî" gibi unsurlar şiirde sıklıkla kullanılır.

mıştır (Tunç 316). Muallim Naci'nin kullandığı Harabatî müstearı gazetedeki dikkatleri üzerine çekmiş, birçok şairi etkilemiş ve hatta onun bazı şiirlerine nazireler yazılmış, bazı şiirleri ise taklit edilmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine Muallim Naci, *Tercümân-ı Hakikat*'in 1614 numaralı nüshasında Harabatîlik ve Harabatîler'in sahip olduğu özelliklerle ilgili bir yazı kaleme almıştır. Yazıda Hâfız'ın gazelinden Farsça bir beyit de örnek vermiştir:

Efkârımızın istikametine, halkımızın refâhiyetine, memleketimizin mamûriyetine, istikbâlimizin emniyetine cidden hizmet edecek, değme bir bela ile azminden dönmeyecek adamlarımızı şöyle bir tarafa ayıracak olsanız dediğim harabatîleri mutlaka bunların serâmedânı sırasında görürsünüz. Bunların içinde öyle:

Mestem kun ânçunân ki ne-dânem zi-bîhodî

Der- 'arsa-ı hayâl ki âmed kudam refî¹

gibi ancak batasıya giden kayıtsızlara yakışabilecek fikirlere âferin-hân olacak bir adam bulamazsınız (290).

Tercümân-ı Hakikat gazetesinde Nizâmî'nin bir gazelinin mensur tercümesini yapan Şeyh Vasfî'nin tercümesi Harabatîlik ve ona ait unsurlar hakkında bazı ifadeler içerir. Tercümede “bezm-i rindân, sâkî, bâdefürûş, mey-nûş, pîr-i mugân, şarap” gibi rintlilik mefhumu etrafında kullanılan mazmunlara yer verilmiştir (12 Teşrinisani 1884: nr.1922)

Celal Tarakçı, Naci'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesindeki görevinin edebiyat köşesinde yayımlanacak eserleri belirlemek ve yazılar hakkındaki değerlendirmelerini sunmak olduğunu söyler. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere onun asıl görevi, yeteneği olan gençlere yol göstermek ve onlara hocalık yapmaktır (74). Bu nedenle gazetede genç ediplerin yazıları üzerine, özellikle de şiirlerinde kullandıkları Farsça kelimeler, terkipler için anlam, imla ve şekil açısından birtakım değerlendirmeler yapmıştır.

Muallim Naci'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat kısmının yöneticisi olduğu 1883-1885 yılları arasında âdeta bir öğretmen edasıyla yaptığı bu şiir değerlendirmeleri, Türk edebiyatı tarihinde daha önce görülen bir tarz değildir. *Tercümân-ı Hakikat*'te eski zevki yaşatmakla beraber, yeniye de açık olan Naci, eski tarz şiirlerinin yanı sıra Arapça ve Farsçadan tercümeler yapmış, yeni şiirleri ile Batı lisanlarından yaptığı tercümelemleri de gazetede yayımlamıştır. Muallim Naci'nin *Tercümân-ı*

¹ Beni öyle mest eyle ki hayalime kim geldi, kim gitti ve nereye gitti bilmeyeyim.

Hakikat'te başlayıp *Saadet* gazetesinde devam ettirdiği bu değerlendirmelerinin temelinde yatan usul, Arap, Fars, Türk edebiyatlarının temelinde ve özünde sahip oldukları aynı belâgat anlayışıdır (Tunç 317-320).

Muallim Naci, Yeni Edebiyat yanlılarının Batı'yı taklit etmelerini, Klâsik Türk Edebiyatı taraftarlarının da eskiyi olduğu gibi yaşatmak istemelerini yanlış bulmuştur. O, hem Klâsik Türk Edebiyatından, hem ona kaynaklık eden Arap ve Fars edebiyatlarından hem de Batı edebiyatlarından milli görüşten uzaklaşmadan yararlanılabileceği düşüncesindedir (Tarakçı 26). Muallim Naci'nin bu düşüncesini birkaç alt başlıkla örneklendirmek mümkündür:

Farsça Kelime ve Tabir Kullanımında Anlama İlişkin Değerlendirmeleri: Muallim Naci, gazetede yayımlanan şiirlerde özellikle, Farsça kelime ve tabirlerin anlam açısından doğru kullanılmasına özen gösterir. Gazetenin 1412 numaralı 24 Şubat 1883 tarihli sayısında yayımlanan *Salahî*'nin şiiri için yaptığı değerlendirmede onun kullandığı “dem-i ağuştâ” Farsça terkinde, anlam tam karşılanmadığı için sadece “ağuştâ” denilmesinin yerinde olacağını ifade eder (Tunç 321).

Gazetenin 1434 numaralı 22 Mart 1883 tarihli sayısında Âbid-i Aşkî imzasıyla yayımlanan gazelin dördüncü beytinin ikinci mısraında kullanılan *hegbe* (*heybe*) kelimesinin istenilen manayı vermediğini ifade ederek genç şairi ikaz etmiş, “*heybe*” yerine “*hîbe*” kelimesini kullanmasını önermiştir:

Dîde-i başret heybeye teşbih edilmeyeceği cihetle: “Saña çeşm-i nihânî heybe-i elîf-ı kudretse” mısra'ındaki (heybe)den murâdınız (‘aybe) muharrefi zannolunan (hegbe) olmayup bundan (bahşiş) ma'nâsı kaşd eylediğiniz anlaşılıyor. Hâlbuki (heybeden) bahşiş çıkmaz o ma'nânın zarfı (hîbe) olabilir (Yerdemir, Mehmet Emin Bey'in Gazelleri ve Bu Gazellere Yönelik Muallim Naci'nin Değerlendirmeleri 185).

Farsça Kelimelerin İmlasına İlişkin Değerlendirmeleri: Muallim Naci dışında Ahmet Midhat, İbrahim Ethem ve Beşir Fuad da gazetede imla hususunda değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ahmet Midhat, Reşat Beyefendi'nin *Mürüvvet* gazetesinde yazdığı eserlerden yola çıkarak *Ter-cümân-ı Hakikat* gazetesinin 2987 numaralı nüshasında “*Mebâhis-i İmlâ*” başlıklı bir değerlendirme yazısı yazmıştır. Yazıda yer alan şu ifade aslında Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin imlası konusundaki hassasiyetlerini ortaya koyar niteliktedir:

Müşkilât-ı mutasavvere fiillerin masâdırı ile isimlerin mücedrâtında tayîn-i imlâ meselesine münhasır kalınca ve yalnız bu meseleye fikir hasr eyleyince burada nazar-ı tetkikimiz önünde üç nokta

tecellî eder. Onların birisi kelimât-ı Arabiyye ve diğeri kelimât-ı Fârisiyye ve üçüncüsü asıl kelimât-ı Türkiyyedir. Birinci ve ikinci noktalar üzerine parmak basmağa kimsenin haddi yoktur. (Yayman 368).

Muallim Naci de gazetede şiir yayımlayan genç şairlerin imlayı doğru kullanmaları hususunda, özellikle Arapça ve Farsça kelimelerde bir standardın oluşması için çaba göstermiş ve şiirde imlanın önemine dikkat çeken değerlendirmelerde bulunmuştur. Şirvanî Sadrettin Efendi'nin 29 Haziran 1883 tarihli 1518 numarada yayımlanan şiirinde Arapça kökenli olan "sarsar" صرف صرف kelimesinin سر سر biçimindeki imlasını eleştirmiştir. Trabzonî Ahmet Muhibbî'nin 4 Temmuz 1883 tarihli 1522 numarada yayımlanan şiirinde Farsça kökenli "şâd-âver" شاد او şeklinde yazılan kelimenin "şâdîâver" شادى او olması gerektiği konusundaki eleştirilerini dile getirmiştir (Tunç 332).

Yapı Bakımından Değerlendirmeleri: Muallim Naci, söz ile vezin arasında meydana gelen uyumsuzlukları hoş karşılamamış, bir nazımın şiir olabilmesi için gerekli olan lafız, mana ve vezin uyumunun önemine dikkat çekmiş, özellikle de Farsça şiirlerde bu hususta daha hassas davranmıştır. O, gazetenin 9 Şubat 1883 tarihli 1399 numarada Âbid-i Aşkî imzalı gazelin dördüncü beytinde yer alan Farsça "gerçi" kelimesinde vezin gereği yapılan imâleyi bir kusur olarak gördüğünü ve kelimenin Türkçe olmadığını ifade etmiştir. Kelimenin Farsçada اگر ve چه kelimelerinden mürekkep olduğunu, kelimenin kökeninde ی sesi bulunmadığını belirterek "i" sesine yakın kapalı bir "e" sesi ile telaffuz edilen sözcüğün uzun bir "ı" sesi ile okunuşunu hoş karşılamamıştır. İran'dan Sâ'ib-i Tebrizî'nin ve Osmanlı sahasından bir şairin bu kelimeyi imâleli kullanmasını dile getirdiği hâlde genç şairin kelimeyi imâleli kullanmasını küçük kusur olarak görmüştür.

"Bizim nazarımızda bunlar delîl-i imâle degül burhân-ı musâmahadır. Gerçi "gerçi" küçük bir şeydir" diyerek göndermede bulunmuştur" (Yerdemir, *Mehmet Emin Bey'in Gazelleri ve Bu Gazellere Yönelik Muallim Naci'nin Değerlendirmeleri* 182).

Muallim Naci, gazetede yayımlanan şiirleri vezin, kafiye ve nazım biçimi hususiyetleri bakımından da değerlendirmiştir. Eleştirilerinde söz, anlam ve vezin birlikteliğinin önemine dikkat çekmiş, alışılmış vezin kurallarının dışına çıkılmaması hususunda açıklamalarda bulunmuştur. Gazetede 11 Ağustos 1883 tarihli 1554 numarada yayımlanan bir gazelde, bazı mısralarda tekrarlanan "nigâh" kafiyesine dikkat çekmiştir (Tunç 338).

Dönem dönem Muallim Naci tarafından şiirlere yapılan ihtar ve ikazlar, bazen aynı gazete üzerinden sürdürülen bazen de diğer gazetelerden gelen cevaplar şeklinde uzun süren tartışma ve itirazların yaşanmasına sebep olmuştur. Gazetede yayımlanan şiirlerin tenkidi, özellikle Farsça kelimelerin anlam bakımından doğru kullanılması hususunda bazı İran şairlerinin şiirleri tercüme edilerek söz konusu kelimelerin kullanımlarına örnekler verilmiştir. Bu tartışmalardan dikkati çekenlerden biri, Muallim Naci'nin gazetenin 1487 numaralı sayısında yayımlanan bir şiiri tenkit ederken şair adayı tarafından kullanılan “bîdâd” kelimesi üzerine “(bîdâd)ı zâlim manasına değil zulüm manâsına istimâl ederler. Fârisîde zâlim manâsına kullanılan (bîdâdger)dir” şeklinde yaptığı yorumdur. Bu yoruma itiraz kabilinden, daha sonra Vakit gazetesinde Muallim Naci'nin söyledikleri eleştirilerek söz konusu kelimenin şiirde kullanımı ile ilgili örnek beyitler gösterilmiştir. Bunun üzerine *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1490 ve 1491 numaralı sayılarında Acem şairlerinden Sa'dî'nin Farsça mısraları tercüme edilerek kelimenin Muallim Naci'nin ifade ettiği manalara geldiği ispat edilmeye çalışılmıştır (Demirci 159).

Tercümân-ı Hakikat gazetesinin dikkat çeken sütunlarından biri de “İlânât” sütunudur. Çünkü bu sütunda okuyucu, o dönemdeki telif ya da tercüme eserlerin varlığından haberdar edilmek istenmiştir. Sütunda ilk sıradaki kitap ilanları, daha sonra tıbbî, kozmetik, demiryolu seferleri gibi çok çeşitli ilanlara yer verilmiştir. Kitap ilanları kısmında Türkler tarafından Farsça olarak yazılmış dilbilgisi kitaplarının ilanları göze çarpmaktadır. 2794-2797-2798-2799-2801-2803-2808-2809-2811-2813 numaralı gazetelerin 4. sayfasında Mekteb-i Sultânî ve Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye-i Şâhâne Farsça Muallimi Feyzi Efendi tarafından kaleme alınan Farsça dilbilgisi kitabının ilanı verilmiştir (Yayman 257). Aynı şekilde Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eserine mütercim Cafer Tayyar b. Ahmet ve Osman Bey tarafından cüzler hâlinde yapılan *Zübde-i Gülistân* isimli tercümenin ilanı, gazetenin 1053, 1055, 1056, 1057, 1058, 1063, 1064, 1066 ve 1069 numaralı sayıların 4. sayfasında; 1099, 1110, 1119, 1126, 1135, 1141 ve 1152 numaralı sayıların 2. sayfasında verilmiştir. Bu ilanlar gazetenin 1159 numaralı sayısından 1476 numaralı sayısına kadar devam etmiştir. En son 1476 numaralı sayıda, cüzler hâlinde neşredilmekte olan *Zübde-i Gülistân*'ın neşrinin tamamlandığı ve satın alınabileceği yerler hakkında “İlânât” sütununda reklam yer almıştır. *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 2509 numaralı sayısının 1. sayfasında, Ebuzziya Tevfik Bey tarafından yayımlanan serinin otuz sekizinci yayımı olan ve Muallim Naci'nin ilk cildini Hâfız-ı Şîrâzî'den seçtiği 165 ve ikinci cildini ise, Kelîm-i Kâşânî'den seçtiği 154 atasözünü derlediği iki ciltlik *Sânihat'ül-Acem* adlı eserin çıktığına dair bir habere de yer verilmiştir.

Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat köşesinde Muallim Naci'nin de etkisiyle 1882-1895 yılları arasında şiirde meydana gelen hareketlilik sonucu mısra, beyit, gazel, kaside, mesnevi, kıta müstezat, terki-i bend, terci-i bend, rubai, murabba, terbi, muhammes, tahmis, şarkı, müseddes, müsebbâ, müsemmen gibi pek çok biçimde şiir örnekleri yayımlanmıştır. Bu dönemde çok sayıda Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde sâl-i cedîd şiirleri devletin önemli kademelerinde memuriyet görevini icra edenler tarafından yazılmıştır. Bu önemli isimler arasında Bağdat vilayeti Fârisî kâtibi ve Arap mütercimi Abdülazîz Âsım Efendi de yer almaktadır (Tunç 58-67).

Abdülazîz Âsım Efendi'nin Hayatı

Abdülazîz Âsım Efendi, A'zamiye Medresesi müderrisi Seyyid Mehmed Besim Efendi'nin oğludur. Cemaziyelevvel 1218/1803'de Bağdat'ta dünyaya gelmiştir (İbnülemin Mahmut Kemal 64). Atakan Özbeyli'nin ifade ettiğine göre, Millet Kütüphanesi'nde bulunan AEFRS 575 numaralı Farsça Divânı'nın başında yer alan, "Divân-ı Albülazîz Âsım Efendi Gülânberî" ibaresinden yola çıkılarak, Abdülazîz Âsım Efendi'nin kökeninin Süleymaniye sancağına bağlı Gülânber kazasına dayanmaktadır (9). Babasının müderrislik yaptığı medresede Fenârî'ye kadar okumuştur. Babası vefat edince yerine müderris tayin olunan Mehmed Kasım Şarzurî'den ders alarak eğitimini tamamlamıştır. 1243/1827 yılında Bağdat'ta Mevlevihane Camii şerifi imamet ve hitabetine, 1261/1845'de aynı zamanda aynı caminin medresesinin müderrisliğine atanmıştır. Haftada üç gün Bağdat hükûmet dairesinde Arap, Fars, Türk ve Kürt dillerinde tercümanlık yapmıştır. 1294/1877 yılında oğlu Ali Haydar Efendi ile İstanbul'a gelmiş, Şehzadebaşı'nda Emin Nureddin mahallesinde ikamet etmiştir. 1299/1881'de mevâlî² sınıfına geçtiğini bir kıtasında kendisi ifade etmiştir. Abdülazîz Âsım Efendi, 1305/1887 yılında vefat etmiş ve Fatih türbesi haziresine defnedilmiştir (İbnülemin Mahmut Kemal 64).

Atakan Özbeyli, yüksek lisans tez çalışmasında Abdülazîz Âsım Efendi'nin *Farsça Divân'ı* dışında Millet Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan iki *Türkçe Divânı*'ndan bahsetmektedir (11). Yapılan diğer çalışmalarda ise, Abdülazîz Âsım Efendi'nin biri Farsça, diğeri Türkçe olmak üzere iki divanından söz edilmiştir (Özdemir 370; Yerdemir, *Abdülazîz Âsım Efendi'nin Kaside Nazım Şekliyle Yazdığı Türkçe Sâl-i Cedîd Şiirleri* 1484).

Millet Kütüphanesi, AEMNZ 267 numarada kayıtlı bulunan *Türkçe Divanı*'nın 1^b ve 99^b varakları arasında kasideler, gazeller, rubailer,

² Ulemanın yüksek sınıfı hakkında kullanılan "Molla" kelimesinin çoğuludur (Pakalın 495).

terci-i bendler, tahmisler, muhammesler, müseddesler, çeşitli kişilere düştürdüğü kayıt ve nazımlar bulunmaktadır (Özbeyli 12). Abdülkâdir Geylânî, Ahmed Rifâ'î, Hasan Şâzelî, Hacı Bektâş Velî gibi büyük mutasavvıflar için kaleme aldığı methiyelerin yanında, Mustafa Reşîd Paşa, Âkif Paşa, Sâmi Paşa, Münif Paşa, Sa'îd Paşa gibi devlet büyüklerine yazdığı kasideleri ve tarih manzumeleri de vardır. Âkif Paşa'nın meşhur Âdem Kasîdesi'ne mukabil Vücûd ve Âdem Kasîdesi'ni yazan Abdülazîz Âsım Efendi, Habîbî'nin meşhur "dedim-dedi" redifli müseddesine nazire ve muasırı şairlerden bazılarının gazellerine tahmisler de yazmıştır. *Türkçe Divânı'nın*³ Millet Kütüphanesi AEMNZ 267 numarada kayıtlı olan nüshası 3200 beyit civarındadır. *Divân* nüshasının sonunda Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin ilk on sekiz beytine yaptığı şerh⁴ ile bir küçük risale de yer almaktadır. Bu risalenin başında "Nat'-ı şatranc ve levha-i nerde benzer bir mel'abe-gâh olan dünyânın ahvâlîne dâ'ir beş mebhas ve bir hâtîme üzere tertîb olunmuş bir risâle-i ibret-nümâdır" kaydı vardır (Arslan 2020).

Mehmet Arslan (2020)'a göre, Âsım'ın Türkçe şiirleri çok da başarılı değildir. Türkçeyi çok geç yaşta öğrendiği için dil hataları çoktur; ancak bu şiirler, şairin yaşadığı döneme ait birçok olaya ışık tutması açısından önemlidir. Bağdatlı Âsım, Farsçayı çok iyi bilmektedir. Torunu Bahâeddin Efendi, şairin *Divânı*'ndan başka bazı eserleri olduğunu, bunların bastırılmak amacıyla Reşîd Âkif Paşa tarafından alındığını bildirmektedir.

Farsça Sâl-i Cedîd Kasidesi

23 Mart 1881 tarihinde *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde kaside nazım şekli ile Halep Mahkemesi Başkâtibi Yahya Efendi ilk sâl-i cedîd şiirini yayımlamıştır. Aynı yıl içerisinde Klâsik Türk Şiirine meraklı ve müstakil bir divanı bulunmayan Basra Tahrirat eski müdürlerinden Reşit Beyefendi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Başkâtibi Muhtar Efendi gibi o devrin devlet memurları tarafından kaside nazım şekliyle sekiz adet sâl-i cedîd şiiri yayımlanmıştır (Yerdemir, *Abdülazîz Âsım Efendi'nin Kaside Nazım Şekliyle Yazdığı Türkçe Sâl-i Cedîd Şiirleri* 1484).

Muallim Naci, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat köşesinin yönetimini devraldıktan sonra Abdülazîz Âsım Efendi, yeni yılın tebriki

³ *Türkçe Divanı* üzerine 2016 yılında Osman Onuk tarafından Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans tez çalışması yapılmıştır.

⁴ *Türkçe Divanı*'nın sonunda yer alan *Mesnevi*'nin ilk on sekiz beytinin şerhi Mehmet Özdemir tarafından yayımlanmıştır (2017).

için sâl-i cedîd şiirlerini gazetede yayımlamış ve gazetede sâl-i cedîd yazan ilk divan sahibi şair olmuştur. Şair, bu dönemde *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1325 numaralı sayısında ikisi Türkçe, ikisi Arapça ve biri de Farsça olmak üzere beş sâl-i cedîd kasidesi yayımlamıştır. Şairin gazetesinin bu sayısından sonra ne söz konusu gazetede ne de dönemin diğer gazetelerinde yayımlanan başka şiirlerine rastlanmamıştır.

Abdülazîz Âsım Efendi'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1325 numaralı 15 Teşrînsânî 1882 sayısında yayımlanan Farsça sâl-i cedîd kasidesinin *Farsça Divânı*'nda yer almadığı tespit edilmiştir. Kaside me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün aruz kalıbıyla yazılmıştır. Kaside; methiye, dua, yeni yılın tebriki ve tarih düşürme beyitleri olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır.

Abdülazîz Âsım Efendi'nin 12 beyitlik Farsça sâl-i cedîd kasidesinin ilk beyti II. Abdülhamid'in övgüsüyle başlar. İkinci beyitte telmih sanatı ile Süleyman peygamber kıssasına değinen şair, padişahın ülkesindeki her bir karıncanın, daha mutlu bir şekilde yaşadığını vurgulamış, Sultan Abdülhamid'in adil olduğunu ve onun adaletinden ülkesinde her bir toprak parçasının cennete döndüğünü ifade etmiştir. Şair, beşinci beyitte Abdülhamid'in sevgisinden dolayı memleketi Bağdat'ı ve Zevrâ'yı bırakıp İstanbul'a geldiğinden söz eder. Altıncı beyit, dua beytidir. Burada Âsım Efendi, Sultan Abdülhamid'in düşmanlarına üstün gelmesi için Allah'a dua ettiğini söylemektedir. Abdülazîz Âsım Efendi, on birinci beyitte padişahın yeni yılını kutlamakta, son beyitte de tarih düşmektedir. Kaside; methiye, dua, yeni yılın tebriki ve tarih düşürme beyitleri olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır.

Bağdatlı Abdülazîz Âsım Efendi'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde bu şiirin yayımlanması ile mevâlî sınıfına yükseltilmesi aynı tarihlere denk gelmektedir.

Me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün

الا ای پادشاه جم حشم ای نور مهر آرا

روان چارمادر از تو روشن جان هفت آیا

Elâ ey pâdşâh-ı Cem-haşem ey nûr-i mihr-ârâ

Revân-ı çâr-mâder ez-tu rûşen cân-ı heft âyâ

Ey, Cem haşmetli pâdişâh! Ey, sevginin ışığı, anâsır-ı erba'anın ruhu senden (dolay) aydın ve yedi iklim senden (dolay) parlak.

ز یمنت گشته در ملک تو هر موری سلیمانی
ز عدلت گلشن فردوس باشد خطه غربا

Zi-yümnet geşte der-mülk-i tu her mûrî Süleymânî

Zi-‘adlet gülşen-i firdevs bâşed hıtta-i gebrâ

Senin bereketinden mülkündeki her bir karınca Süleyman’ın karıncası olmuştur. Senin adaletinden yeryüzündeki ülkeler cennet bahçesi olur.

تو آن قطبی که اقطاب جهان گرد سرت گردد
چه سان وصفت کنم ای جانشین حضرت طه

Tu ân ıutbî ki aıtâb-ı cihân-gerd seret gerded

Çi sân vaşfet kunem ey câ-nişîn-i hazret-i Tâhâ!

Sen bütün kutupların etrafında döndüğü kutupsun. Ey, Tâhâ hazretleriyle beraber olan! Seni nasıl vafedeyim?

اگر رویت نبودی خور کجا می کرد خورشیدی
و گر وصفت نبودی کی بدی جنس بشر گویا

Eger rûyet ne-bûdî hûr kucâ mî-gerd hûrşîdî

Ve ger vaşfet ne-bûdî key bedî cins-i beşer gûyâ

Eğer senin yüzün olmasaydı, huriler güneşin etrafında nasıl dolardı? Eğer senin güzel vasıfların olmasaydı, insan neden güzel konuşsun?

من از عشق تو ای نور بصر جادار پیغمبر
وطن را کرده ام بدرود اگر بغداد اگر زورا

Men ez-‘aşq-ı tu ey nûr-i başar câdâr-i peygâm-ber

Vaţan-râ kerde-em bedrûd eger Bağdâd eger Zevrâ

Ey göz nuru, Peygamberin halifesi! Ben senin aşkından vatanı, Bağdat’ı da Zevra’yı da terk ettim!

ملکرا ز آسمان هر شب دعای مستجاب این است
مظفر باد خان عبدالحمید هر روز بر اعدا

Melek-râ z'-âsumân her şeb du'â-yı müstecâb în est

Muzaffer-bâd hân 'Abdu'l-Ĥamîd her rûz ber-a'dâ

Gökyüzünde meleklerin her gece müstecap olan duası "Abdülhamid Han, her gün düşmanların üzerine zafer kazan!" sındır.

ز هر زبینه تاج و نكن سلطان بحر و بر

مؤيد باد الهی تا قيامت باد پا بر جا

Zi-her zîbende-i tâc u nigin sulţân-ı baĥr u ber

Mu'eyyed bâd ilâhî tâ kıyâmet bâd pâ-ber-câ

İlahî! Her taç ve yüzüğün süsü, karaların ve denizlerin sultanına yardım et, kıyamete kadar onu kalıcı tut!

به جان حيدر بود وز عدل فاروق و به تن مهدی

به دل دریا به کف موسی به رخ یوسف به دم عیسی

Be-cân Haydar buved ve'z 'adl-i Fârûk u be-ten Mehdî

Be-dil deryâ be-kef Mûsâ be-rûĥ Yûsuf be-dem 'Îsâ

Haydar (Ali) canlı, Fârûk adaletli, Mehdî tenli kıl. Derya gönüllü, Musa elli, Yusuf cemalli, İsa nefesli (et).

شود روزش مه و مه سال و سالش قرنہا یارب

شود عمرش فزون چون دین احمد را کند احیا

Şevêd rûzeş meh ü meh sâl ü sâleş ģarn-hâ yâ Rab

Şevêd 'umreş füzûn çûn dîn-i Aĥmed-râ kuned ihyâ

Gününü ay, ayını yıl ve yılını asırlar et. Ahmet'in dinini ihya ettiği için onun ömrünü uzun et.

مه گردون بهر سر روزه یک شب محو می گردد

به امیدى که زو گردد هلال ماه تو پیدا

Meh-i gerdûn be-her ser rûze yek şeb maĥv mî-gerded

Be-ummîdî ki z'û gerded hilâl-i mâh-i tu peydâ

Feleğin ayı, her günün sonunda bir gecede yok olur. Ümit edilir ki senin ayının hilâli ondan peyda olur.

هلال نو چو ابروی کچ دلبر کند ایما
که سال نو مبارکباد بر شاه جهان آرا

Hilâl-i nev çü ebrû-yı kec-i dil-ber kuned îmâ

Ki sâl-i nev mübârek-bâd ber-şâh-i cihân-ârâ

Sevgilinin eğri kaşı gibi olan yeni ay, cihanı süsleyen şahın yeni yılını tebrik eder.

مجوهر آمد این تاریخ سال عاصم بشارت ده
مظفر شد حمید العدل و الجود از دم مولا

Mücevher âmed în târîh-i sâl ‘Âşım beşâret-deh

Muzaffer şod Hamîdü’l-‘adl ve’l-cûd ez-dem-i Mevlâ

Âsım! Bu yeni yıl tarihi mücevher geldi, müjdele! Adil ve cömert Hamit, Mevlâ’nın nefesinden muzaffer oldu.

1300 Tercümân-ı Hakîkat Nr. 1325, 15 Teşrînisânî 1882

Sonuç

Ahmet Midhat tarafından yönetilen *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesi 1876-1922 yılları arasında yayımlanan en uzun ömürlü gazetelerden biridir. Özellikle edebiyat köşesinin kurulmasıyla birlikte söz konusu gazetede Farsçanın ağırlığı artmış; çok sayıda Farsça telif, tefrika, çeviri, kaside ve gazel nazım şekilleriyle yazılmış şiirler yayımlanmıştır. Diğer yandan, gazetede yayımlanan şiirlerde kullanılan Farsça kelime, terkiplere mana, imla ve şekil bakımından yapılan değerlendirmeler gazetenin, pek çok genç şair ve yazar için bir edebiyat okulu olmasına ve birçok önemli şahsiyetin yetişmesine öncülük etmiştir.

Muallim Naci’nin gazetenin edebiyat kısmının başına geçmesiyle birlikte şiir sayısında ciddi bir artış olmuştur. Bu şiirlerin önemli bir kısmı farklı konularda yazılmış olmakla birlikte, bir kısmı da resmî, dinî ve özel günlerde devlet büyüklerini, genellikle padişahı övmek için kaleme alınan manzumelerden oluşmuştur. Bu şiirlerin birçoğu, devlet memurları ve bazı tarikat şeyhleri tarafından kaleme alınan Farsça, Arapça ve Türkçe sâl-i cedîd şiirlerden oluşur. Sâl-i cedîd şiirlerin hem yeni yılı tebrik etmek

hem de devrin padişahını ve önemli kademelerde bulunan devlet adamlarını övmek için kıt'a ya da kaside nazım şekliyle yazıldığı görülür. Sâl-i cedîd yazmanın amaçlarından biri de şairin ilgili makamla irtibata geçme talebi olsa gerektir. Nitekim Abdülazîz Âsım Efendi de şiirini yazdıktan sonra padişahın ihsanına kavuşmuş ve mevâlî sınıfına yükselmiştir.

Abdülazîz Âsım Efendi'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 1325 numaralı 15 Teşrinisânî 1882 sayısında yayımlanan kasidesi me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün aruz kalıbıyla yazılmıştır. Kaside; methiye, dua, yeni yılın tebriki ve tarih düşürme beyitleri olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Abdülazîz Âsım Efendi'nin 12 beyitlik Farsça sâl-i cedîd kasidesinin *Farsça Divânı*'nda yer almadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Arslan, Mehmet. “Âsım, Bağdatlı”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 15 Ekim 2021, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asim-bagdatli>
- Demirci, Neşe. *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (1-1500. Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*. 2012. Cumhuriyet Ü, Yüksek lisans tezi.
- İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri* (cilt I). Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Onuk, Osman. ‘Abdü’l-‘Azîz ‘Âsım-ı ‘Irâkî’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı. 2016. Atatürk Ü, Yüksek lisans tezi.
- Özbeyli, Atakan. *Divân-ı Abdülaziz Âsım Efendi*. 2014. İstanbul Ü, Yüksek lisans tezi.
- Özdemir, Mehmet. “Bağdatlı Abdülaziz Âsım’ın Türkçe Divan’ının Sonunda Bulunan Mesnevî’nin On Sekiz Beyit Şerhi.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 6, no.1, 2017, ss. 368-382.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (cilt 2). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmus-ı Türkî*. İkdâm Matbaası, 1938.
- Tarakçı, Celal. *Muallim Nâcî Efendi-Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*. 1973. Atatürk Ü, Doktora tezi.
- Tarakçı, Celal. *Muallim Nâcî Efendi ve Eserlerinden Seçmeler*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Tercümân-ı Hakikat*, nr. 1325, 15 Teşrinisani 1882.
- Tercümân-ı Hakikat*, nr. 1922, 12 Teşrinisani 1884.
- Topal, Ahmet. “Klâsik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler.” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 35, 2007, ss. 89-104.

- Tuğluk, Halil İbrahim. “Divan Şiiri’nde Manzum Tebrik-nâmeler.” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 42, 2010, ss. 41-68.
- Tunç, Taner. *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi ve Türk Edebiyatı (1878-1896)*. 2020. Ege Ü, Doktora tezi.
- Yayman, İ. Göktuğ. *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (201-3000. Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*. 2019. Cumhuriyet Ü, Yüksek lisans tezi.
- Yerdemir, Fatih. “Mehmet Emin Bey’in Gazelleri ve Bu Gazellere Yönelik Muallim Naci’nin Değerlendirmeleri.” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 49, 2021, ss. 169-188.
- Yerdemir, Fatih. “Abdülazîz Âsım Efendi’nin Kaside Nazım Şekliyle Yazdığı Türkçe Sâl-i Cedîd Şiirleri”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, no. 5, 2021, ss. 1479-1488.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.